

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

Ιδρυτής : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

Διευθυντής : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1953

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1950

Ο “ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ,”

(‘Ο Β’ τόμος τῆς μελέτης: «‘Ο Παλαμᾶς καὶ ἡ Ἐποχὴ του» — Συνέχεια β’).

ΧΙ. Ὁ προηγούμενος Λόγος στεγάζεται κάτω ἀπὸ μιὰ ρήση τοῦ Νίτσε, παρμένη ἀπὸ τὸ «Τραγούδι τῶν Τάφων», στὸν Ζαρταρούστρα του: «Μόνον ἐκεῖ πού εἶναι τάφοι ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ ἀνάσταση». Ἔτσι ὁ Λόγος μῆκε κάτω ἀπὸ τὴν προστασία τοῦ Γερμανοῦ Προφήτη, ὑποδηλώνοντας τὴ συγγένεια τοῦ Ἀρχοντάνθρωπου μὲ τὸν Ὑπεράνθρωπο. Καὶ ὁ νιτσεικὸς ὑπεράνθρωπος, μεταπλασμένος πᾶς στὴ φαντασία καὶ θρεμένος ἀπὸ τ’ ὄνειρο τοῦ Ποιητῆ, ἐτοιμάζεται γιὰ τὴν περιπέτεια τοῦ Ἀδάκρυτος. Στὸν ΕΝΔΕΚΑΤΟ ΛΟΓΟ πράγματι — στὸ Παραμῦθι τοῦ Ἀδάκρυτου — ὁ νιτσεικὸς ἀρχοντάνθρωπος τοῦ Παλαμᾶ θὰ ζήσει μιὰν ἰδεατὴ ζωὴ συνθεμένη ἀπὸ τίς ἀξίες πού ἀνάστησε στὸν Ἀναστασίμο. Γι’ αὐτό, κ’ ἐπειδὴ ἡ ἰδεατὴ τούτῃ ζωὴ δὲν ἔχει ἀκόμη σταθερὸ σύνδεσμο μὲ τὴν πραγματικότητα, ἀλλ’ εἶναι σὰν ὄνειρο πού προβάλλεται ὡς ἰδεῶδες στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, παίρνει, τὴ μορφή παραμυθιοῦ. Ὁ ἴδιος ὁ Γύφτος ὁμολογεῖ πὼς δὲν εἶναι κὰν βέβαιος ἂν τὸ παραμῦθι τὸ εἶχε κάπου ἀκουστὸ ἢ ἂν τὸ εἶχε ζήσει ὁ ἴδιος μιὰ φορά κ’ ἕναν καιρὸ. Ἔτσι, ποιητικά, ὑποβάλλεται στὸν ἀναγνώστη τὸ ὄνειρο, ἀφοῦ καὶ τὸ ὄνειρο δὲν εἶναι πολλές φορές παρὰ ἕνα κομμάτι ζωῆς ἰδεατῆς. Κ’ ἐπειτα, δὲ μπορούσε νὰ ἦταν ἀλλοιῶς. Ἄν ὁ Γύφτος ἀνάστησε τίς Ἀξίες τῆς Ἀγάπης, τῆς Πατρίδας καὶ τῆς Θρησκείας μέσα στὴν ψυχὴ του, δὲν σημαίνει πὼς καὶ τίς πραγματώνει συνειδητά. Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τὴν ἀρνησὴ στὴ θέσῃ δὲν σημαίνει καὶ ἀρχὴ πράξης. Σημαίνει ἀρχὴ ἀνάνηψης, ἂν ἀνάνηψη μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ ἢ κατάφασῃ μετὰ τὴν ἐσωτερικὴ διαλεκτικὴ σύγκρουση. Ὁ Γύφτος, θαμπωμένος ἀπὸ τὸ ἀποκαλυπτικὸ δῶμα τῆς ψυχῆς του — ἄς μὴ λησμονοῦμε πὼς ἔφτασε στὴν παραδοχὴ τῶν ἀξιῶν πού ἀνέτρεψε, μὲ τὴ μουσικὴ, δηλαδή μὲ τὴν ἔξαρση — ζῆ ἐκστασιακὰ τὸν μαραμυθένιο κόσμο του.

Καὶ τὸ παραμῦθι ἀρχινάει. Εἶναι προέκταση καὶ μετάπλαση ἑνὸς γύφτικου παραμυθιοῦ πού τὴν ἀρχὴ του τὴ βλέπουμε κίβλας στὴ μετόπη τοῦ Λόγου. Εἶναι καὶ αὐτὸ παρμένο ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Πασπά-

τη. Ἀλλ’ ὁ Ποιητῆς, καθὼς εἶπαμε, δὲν περιορίζεται ἀπὸ τὸ περίγραμμα τοῦ γύφτικου παραμυθιοῦ. Τὰ στοιχεῖα πορίζεται γιὰ νὰ συνθέσῃ ὁ ἴδιος ἕνα ἄλλο, ὀλοδικό του, ὅπως ὁ μουσικὸς παίρνει ἀπὸ τὰ χεῖλη τοῦ λαοῦ ἕναν ἀπλὸ σκοπὸ γιὰ νὰ οἰκοδομήσῃ ὀλόκληρη συμφωνία¹. Ἐξάλλου ὁ Ποιητῆς δὲν λησμονεῖ πὼς οἱ προθέσεις του εἶναι πολὺ εὐρύτερες. Πρόκειται νὰ μεταπλάσῃ καὶ νὰ συνθέσῃ σὲ παραμῦθι ἕνα ὑπόδειγμα βίου ἡρωικοῦ. Ὁ Ἀδάκρυτος εἶναι ὁ πραγματωμένος στὴ φαντασία τοῦ Ποιητῆ ἀρχοντάνθρωπος. Εἶναι καμωμένος ἀπὸ τὸν πηλὸ τοῦ νιτσεικοῦ ὑπερανθρώπου. Ψυχὴ φουρτουνασμένη, ἀδάμαστη σὰν τὸ ἀτσάλι σκληρότητα, ὑψηλὴ περιφρόνηση, ὑπερτροφία βουλητικοῦ, καὶ μιὰ λαίμαργη λαχτάρια γιὰ ὅ,τι μένει ἔξω ἀπὸ τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου νὰ τὸ καταχτήσῃ. Ὁ Ἀδάκρυτος μᾶς περιγράφεται στὴν ἀρχὴ μὲ τὴν ἀπληστία τῆς μάθησης. Ἡ ψυχὴ του, ἀνικανοποίητη, ἀπληστη, μοιάζει τὴν ἀπύθμενη ἄβυσσος πού ὄλα τὰ καταπίνει. «Θέλω» εἶναι τὸ ἀπλήρωτο αἶτημα πού εἶναι μαζὺ καὶ ἡ ἐπιταχτικὴ προβολὴ τῆς θέλησης. Γιατὶ ὁ Ἀδάκρυτος εἶναι πρῶτιστα τύπος δημιουργικός. Μπροστὰ στὴν ἄγρια τούτῃ θέληση πού τὸν κατακλύζει νοιώθει τὴν ἄλλη του ὄντοτητα ἀνίκανη νὰ τῆς ἀντισταθῆ: «Κι’ ὄλο θέλω — δὲν μπορῶ!» Τὰ πῆρε ὄλα, τὰ ρήμαξε ὄλα στὸν πυρετὸ τῆς θέλησῆς του. Δὲν ἔμειναν παρὰ δυὸ γέρικα ξερά κουφάρια, τῆς μάννας καὶ τοῦ κύρη. Μὰ κι ἀπὸ τοῦτα τ’ ἀχρηστα ἀποκαΐδια τῆς ζωῆς ἤξαιρε νὰ βγάλῃ τὴν τροφὴ τῆς θέλησῆς του. Τᾶσуре καὶ τὰ πούλησε στὸ παζάρι γιὰ σκλάβους τοῦ βασιληᾶ.

Ἀπ’ τὰ γρόσα τῆς μητέρας
φορεσιὰ ἀποχτᾶ χρυσῆ
κι ἀπ’ τ’ ἀσήμι τοῦ πατέρα
ἐν’ ἀράπικο φαρί.

1. Ὁ Συκουτρῆς, δ.π. σελ. 514, σημειώνει εὐσυνείδητα ποιῆς εἶναι οἱ προσθήκες τοῦ Παλαμᾶ στὸ παραμῦθι πού δανείστηκε ἀπὸ τὸν Πασπάτη. Ὁ ἴδιος παραπέμπει στὴ σελ. VIII τοῦ βιβλίου τοῦ Πασπάτη ὅπου ὁ συγγραφέας παρατηρεῖ: «οὐδέποτε εἶδα δάκρυα εἰς τὸ πρόσωπον ἑνὸς Γύφτου» ὑπαινισσόμενος πὼς ἀπὸ τὴ φράση τούτῃ βγαίνει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδάκρυτου.

Κ' ἔφυγε. Γιὰ ποῦ; Γιὰ κεῖ ποῦ τὸν ἔ-
σερνε ἀκαταμάχητα ἢ δίψα τῆς μεγαλο-
σύνης. Πονοῦν καὶ κλαῖνε οἱ γονιοὶ — ὄχι
γιατὶ δουλεύουν καὶ ματώνουν στὴ σκλα-
βιά, μὰ γιατί τὸ μονόκλωνο βλαστάρι τους,
ὁ ἀκριβογιός», ὁ ἥλιος τῆς αὐγῆς» δὲν
φαίνεται νὰ τοὺς πυρώσῃ μὲ τὴν ἀστραπὴ
τῆς ψυχῆς του. Δὲν παραπονιούνται γιὰ
τὴ μοῖρα τους. Ἡ μοῖρα τους εἶναι κιόλας
μεγάλῃ γιατί ἔχουν τὴν περηφάνειά τοῦ
καρποῦ τους. Μὰ οἱ ἄλλοι δὲν μποροῦν νὰ
ὑψωθοῦν σ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη τῆς ὑπε-
ρανθρώπινης χαρᾶς. Στὴ σπηλιά τῆς ψυ-
χῆς τους χωράει περισσότερο ὁ οἶκτος
παρὰ ἡ σκληρὴ περηφάνειά. Μὰ τὸν οἶκτο
δὲν τὸν καταράστηκε ὁ Ζαρατούστρας σὰ
σκουλήκι σιχαμερό; Σπλαχνίζεται ὁ βασι-
ληῆς τοὺς γέροντες, μὰ τὸ περισσότερο φο-
βάται παρὰ συμπονεῖ. Καὶ ὁ φόβος δὲν εἶ-
ναι ποτὲ ἔνστιχτο καθαρὸ. Καλεῖ τὸ παλ-
ληκάρι καὶ τοῦ δίνει μιὰ γραφὴ νὰ τὴν
πάει «τοῦ ἀδερφοῦ του τοῦ ρηγός» σὲ μιὰ
χώρα «ποῦ μαυρολογάει στὰ πλάγια τοῦ
αἱματόχρωμου βουνοῦ», δέκα μέρες καὶ
δέκα νύχτες μακρὰ...

Ἦταν προσταγὴ βασιλικὴ καὶ τὸ παλ-
ληκάρι χύνεται στὸ ἄτι του φτερό.

Μὰ τὸ ἀτίθασσο παλληκάρι δὲν ἦταν
ἀπὸ δουλικὴ ὑποταγὴ στοῦ ρήγα τὸ θέλη-
μα ποῦ καβαλλάει τὸ ἀνεμοπόδαρο ἄτι του.

Μέσα του μιὰ μοῖρα κάπου,
αἰστάνεται, τὸν ὀδηγεῖ
πρὸς ἀπάντεχο ἓνα τέλος,
πρὸς μιὰν ἀγνωρῆ πηγὴ.

Κάτι μέσα, ὄχι προστάζει,
τὸν τινάζει καὶ τραβᾷ
γιὰ σὲ ἀνέβασμα σὰ θάμα,
γιὰ σὲ ὀλόβαθα γκρεμνά.

Ἦταν, ναί, σὰν κάτι πιὸ δυνατὸ κι' ἀ-
πὸ τὴν παντοδύναμη τὴ θέλησή του ποῦ
τὸν ἔσερνε ταξιδευτὴ. Κάτι σὰν τὴν πει-
σματάρια τὴ μούλα τοῦ Γύφτου στὸν Ἔρ-
χομό του. Ἡ μοῖρα του. Μὰ ἡ μοῖρα ἔ-
δῶ πέρα, δὲν ἔχει τίποτ' ἀπὸ τὴ νωθρὴ μοι-
ρολατρεία τῶν ἀδύνατων ψυχῶν ποῦ δὲ
μποροῦνε ν' ἀλλάξουν τὸ πεπρωμένο τῆς
ζωῆς τους. Ἡ μοῖρα τοῦ Ἀδάκρυτος εἶναι
σὰν τὴν ἴδια τὴν ψυχὴ του, ποῦ φτερωμέ-
νη ἀπὸ τὴ μαγεία τοῦ ἀγνωστοῦ τὸν σέρ-
νει πίσω τῆς ἀκαταμάχητα. Μπορεῖ τὸ
τέρμα νὰ ἦταν ἀνέβασμα σὰν θαῦμα, μπο-
ρεῖ νὰ ἦταν μαῦρος γκρεμνός. Ἡ βασανι-
στικὴ καὶ γοητευτικὴ μαζὺ δίψα τοῦ ἀγνω-
στοῦ τὸν συνεπαίρνει, τὸν δουλώνει μὲ τὸ
ἀπροσμάχητο θέλητρό της. Ἡ ψυχὴ τοῦ
Ἀδάκρυτος θέλει ὄλα νὰ τὰ γνωρίσῃ, ὄλα
νὰ τὰ μάθῃ καὶ συνάμα ὄλα νὰ τὰ δαμά-
σῃ. Μέσα σὲ τοῦτο τὸ ἔνστιχτο κλείνεται
ὀλόκληρη ἡ δημιουργικὴ του προσωπικό-
τητα. Κάποιος μαγνητικὸς πόλος τὸν τρα-
βᾷ καὶ πιστεύει πὼς στὸ τέρμα τοῦ ταξι-
διοῦ του εἶναι ἡ μεγάλη καὶ ἀγνωστὴ πε-

ριπέτεια. Καὶ ὁ Ἀδάκρυτος θέλει νὰ τὴ ζή-
σῃ τὴν περιπέτεια τούτη μ' ὄλη τὴ δύνα-
μη τῆς θέλησῆς του καὶ μὲ ὄλη τὴ θέληση
τῆς δύναμῆς του. Γι' αὐτό...

κ' εἶτανε τὸ πέρασμά του
σὰν τὸ πέρασμα τοῦ νοῦ
ποῦ σὲ τίποτε δὲ στέκει
καὶ περνάει ἀπὸ παντοῦ,

μόλις ψάχνει κάθε εἰκόνα
κάθε ἰδέα ἀλαφρὰ ἀλαφρὰ,
κι ὄλα ἐντὸς τὰ παρατάει
καὶ γλιστρᾷνε περιττά,

γιατὶ πάει ὅπου μιὰν ἔγνοια
ὠκεάνια τὸν τραβᾷ,
νὰ βυθίσῃ μιὰ γιὰ πάντα
τ' ἀβυσσοβρεφτα φτερά.

Τὰ δυὸ πρῶτα τετράστιχα, ἂν συνθέ-
τουν μιὰν ὠραιότατη καὶ παραστατικώτα-
τη ἔννοια τῆς ἀπερίσπαστης προσήλωσης
πρὸς τὸν ταγμένο σκοπὸ, ἂν ὑποβάλλουν
τὴν ἔνταση καὶ μαζὺ καὶ τὴν ἀνυπομονη-
σία τῆς τελείωσης ἑνὸς ἀρχινημένου ἔρ-
γου ποῦ ἀνάγκη εἶναι νὰ φτάσῃ σὲ δια-
γεγραμμένο τέρμα, εἶναι συνάμα κ' ἓνα
πιστὸ ἀντίγραφο τῆς ἰδεολογικῆς προσω-
πικότητος τοῦ Παλαμᾶ. Ἔτσι καὶ τούτου
ὁ νοῦς, κεντριζόμενος πάντοτε ἀπὸ γοητευ-
τικὰ ὀράματα σὲ τίποτα δὲ στάθηκε καὶ
πέρασε ἀπὸ παντοῦ, μόλις ψάχνοντας κά-
θε εἰκόνα καὶ μόλις ἀγγίζοντας κάθε ἰδέα,
ἀλαφρὰ ἀλαφρὰ, γιὰ νὰ τὰ παρατήσῃ εὐ-
θύς καὶ νὰ τ' ἀποτινάξῃ ἀπὸ πάνω του σὰν
περιττά. Μ' ἂν ὁ Παλαμᾶς ὑπῆρξε ὁ αἰώ-
νιος στρατοκόπος ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ πλού-
σια λειβάδια τῶν ἰδεῶν, ὁ Ἀδάκρυτος στε-
ρεώνει δυνατὰ τίς παρωπίδες του γιατί
«πάει ὅπου μιὰν ἔγνοια ὠκεάνια τὸν τρα-
βᾷ...»

Ὁ Ἀδάκρυτος θὰ περάσῃ τώρα, κα-
βαλλάρης στὸ μαυριδερό του ἄτι, τὴν ἔρ-
ρημο. Τί συμβολίζει ἡ ἔρημος στὸ Πα-
ραμύθι τοῦ Ἀδάκρυτου νομίζω
πὼς εἶναι φανερό καὶ γιὰ τὸν ἀμύητο
στοὺς ποιητικὸς συμβολισμούς. Εἶναι ἡ
ἐρημιὰ τῆς ψυχῆς, ἡ ἐπίγνωσις τῆς ἀπο-
μόνωσης ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον, ἡ συναί-
σθησις ὅτι ἡ κατάκτησις τοῦ ἰδανικοῦ εἶναι
δώρημα ἀτομικοῦ μόχθου σκληροῦ, μὲ ἀν-
τίπαλες συνήθως δυνάμεις, μέσα σὲ ἀτμό-
σφαιρα συχνότατα ἐχθρική, πορεία μέσ'
ἀπὸ τὸ ἀγνωστο, τὸ ὑπουλο καὶ τὸ ἀπροσ-
δόκητο, μὲ μόνον βοηθὸ τὴ δύναμη τῆς ψυ-
χῆς. Κι ὅταν ἀκόμη ἡ ψυχὴ ἀποκάμῃ καὶ
λιποψυχῆσῃ, ἢ ὅταν συμβῇ νὰ φτάσῃ στ'
ἀκρότατα τῆς ἀντοχῆς της, μὲ ἐπίκουρο
τὴν ὀρμέμφυτη παρώθησις, τὸ κίνητρο τοῦ
ὑποσυνειδήτου, τὴν ἀλύγιστη κι ἀδέσμευτη
ἀπὸ τοὺς χαλινοὺς τῆς λογικῆς κρύφια συ-
νειδήσις, πάντα ἡ πορεία θὰ συνεχιστῇ.

Ἡ περιγραφή τῆς ἐρήμου εἶναι ἀπὸ τὰ
ποιητικὰ κατορθώματα τοῦ Παλαμᾶ. Δὲν

ἦρθε ἀκόμα ἡ ὥρα νὰ ἐξετασθῆ ἡ αἰσθη-
τική ποιότητα τοῦ παλαμικοῦ τραγουδιοῦ
ἀλλὰ θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθῆ ἀπὸ τώρα
πὼς τὸ σύμβολο μὲ τὸ πραγματικὸ στοι-
χεῖο δένονται σὲ τέτοιον ὕμέναιο στὸν
στίχο του, ὥστε καὶ τὸ κομμάτι τοῦτο,
μαζὶ μὲ ἄλλα πολλὰ τοῦ Δ ὠ δ ε κ ἄ λ ο -
γ ο υ , ὅπου κυριαρχεῖ ὁ λυρισμὸς ἐπάνω
ἀπὸ κάθε φιλοσοφικὸ αἶτημα, δίκαια μπο-
ρεῖ νὰ χαρακτηριστῆ σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ θαυ-
μαστά προικιὰ τοῦ νεοελληνικοῦ στίχου.
Ἡ διάβαση τῆς ἐρήμου ἀπὸ τὸν Ἀδάκρυ-
το ἀκολουθεῖ μιὰ κλιμάκωση πρὸς συνται-
ριάζεται μὲ τὴν κίνηση τῆς ψυχῆς του.
Στὴν ἀρχὴ κάποια ἀνάμνηση τοῦ κατοικη-
μένου κόσμου, κάποια ἀπόχρωση τῆς ἡμε-
ρης φύσης· στὸν οὐρανὸ ἀκούγονταν ἀκό-
μα οἱ κρωξιὲς τῶν κοράκων «καὶ ψηλάθε
ξαγναντεῦαν γυπαῖτοι». Τὰ σερπετὰ ἦταν
ἀκόμα ἓνα δείγμα ζωῆς καὶ οἱ χλωρότο-
ποι καὶ «τὰ δλόλευκα ἀνθοζύμωτα χωριά»,
μ' ὄλο πὸ ἐμέναν πιὸ μακρῶς, ἦταν ὡ-
στόσο μιὰ ἀχνὴ παρουσία κόσμου. Στὸ
σημεῖο τοῦτο μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε
τὴ συντελούμενη βαθμιαία ἀπομάκρυνση
τοῦ ἥρωα ἀπὸ τὶς μορφές τῆς κοινωνικῆς
ζωῆς. Εἶναι μιὰ πορεία πρὸς τὸν ἔσω κό-
σμο, πὸ ὅσο προχωρεῖ πρὸς τὰ μύχια
τῆς συνείδησης τόσο βαθύτερη γίνεται καὶ
ἡ διάσταση μὲ τὰ ἔξω καὶ τόσο ἐντονώ-
τερη ἡ αἴσθηση τῆς ψυχικῆς ἐρμιάς. Δὲν
εἶναι ἀπόκτημα τῆς περηφάνειας καὶ τοῦ
ἀδάμαστου ἐγωισμοῦ ἢ ἀποξένωση τούτη.
Εἶναι φυσικὴ συνέπεια τῆς ἐμβάθυνσης
τοῦ ἀτόμου στὰ ἔγκατα τῆς συνείδησής
του. Ἔρχεται σὰν ἀπαραίτητο ἰσοστάθμι-
σμα τῆς πνευματικῆς μόνωσης. Τότε ὁ ἄν-
θρωπος, πὸ νοιώθει τὸν ἑαυτὸ του κυ-
ρίαρχο τῆς ζωῆς του καὶ δοῦλο τῆς ἐρη-
μιάς του δοκιμάζει συνάμα καὶ τὸ δέος
τῆς αὐτεξορίας του. Διαπιστώνει ἔξαφνα
πὼς κάθε ἐπαφὴ τῆς ψυχῆς του μὲ τὴν ψυ-
χὴ τοῦ τρίτου εἶναι ἀδύνατη. Πὼς κάθε
μόχθος «γιά τ' ἀνέβασμα πὸ θὰ εἶναι σὰ
θαῦμα» καὶ κάθε κίνδυνος πὸ θὰ φέρει «σὲ
δλόβαθα γκρεμνά» θὰ ἀποτελειώνονται
στὴ συνείδησή του καὶ θὰ μένουν χωρὶς
ἐξακτίνωση. Μὰ τὰ συναισθήματα τούτα
ὑποδηλώνονται, νομίζω, καλύτερα μὲ τοὺς
παρακάτω στίχους :

Κι ὅταν ὄλα βουβαθῆκαν,
ὄλα στὴν ἐρμιά τῶν ὄλων,
ἀπ' τὸ βόγγο τῆς γκαμήλας
ὡς τὴ δέηση τοῦ μουεζίνη·
κι ὅταν τοῦ ἀπολείψαν ὄλα,
κι ἀπ' τὸν ἀνεμόσαρκο ἀσκητὴ
καὶ ἴσα μὲ τὸ πέρασμα τ' ἀργὸ
τοῦ καραβανιοῦ πὸ ἀφίνει
μιὰ γλυκεῖα ἀρμονία μακροσυρτῆ
καὶ ἤχων καὶ χρωμάτων καὶ ἰσκιῶν
ἀπὸ ταξιδεῦτρες κυματόστηθες
μισοσκεπασμένες μαυρομάτες
κι ἀπὸ πιστικούς πὸ ἀκολουθοῦν

στὰ μακριὰ ραβδιά τους ἀκουμπώντας
ἀκαμάτες
κι ἀπὸ τὴ ζωὴ τὴν πατριάρχισσα
πὸ τὴν κάνουν πρὸς τὰ βράδια
πιὸ ἱερὴ καὶ πιὸ μακαρισμένη,
σὲ φλογερὲς ψέλνοντάς τη
λαλητάδες πεζολάτες·
κι ὅταν πιά δὲν εἶχε συντροφιά
μῆτε τὰ περάσματα τ' ἀστραφετὰ
τῶν ἀγρίων ἀλόγων πὸ περνοῦν
σὰν κυνήγι νὰ τοὺς ἔστησε ὁ σιμόν,—
ἐνοιώσε στὰ σπλάχνα του ὁ Ἀδάκρυτος
κάποια δειλία, κάποιο νύστασμα,
καὶ τὸ ξύπνημα μιᾶς Λάμιας·
κι αὐτὴ ἡ Λάμια εἶταν ἡ δίψα.

Νομίζω πὼς ἡ δειλία καὶ τὸ νύσταγμα
εἶναι κάτι ὀλότελα διαφορετικὸ ἀπὸ τὴ
Λάμια τῆς δίψας πὸ ξυπνάει μέσα του—
κι ὅμως ἀπὸ τοὺς ἀξιώτερους ἐρμηνευτὲς
τοῦ Δ ὠ δ ε κ ἄ λ ο γ ο υ βλέπω νὰ ταυ-
τίζεται ἡ δειλία — (ὁ φόβος δηλαδὴ ὁ ἄν-
θρώπινος κι ὄχι πιά ὁ ὑπερανθρώπινος, ὅ-
ταν ὁ Ἀδάκρυτος φτάση στὴν τέλεια φυ-
γοκοινωνικὴ του ἀπομόνωση καὶ βυθιστῆ
στὴ σπηλιά τῆς ψυχῆς του) — μὲ τὴ δίψα
πὸ εἶναι τὸ ξύπνημα μιᾶς ἀνάγκης ἄν-
θρώπινης, μ' ὄλη τὴν ἀλληγορικὴ διμορφία
τῆς φυσικῆς δίψας μὲ τὴν δίψα τὴν ψυχικὴ
πὸ ζητεῖ ν' ἀπολαύση ὅ,τι καὶ γιὰ τοὺς
ἄλλους ἄνθρώπους θὰ ἦταν ἀνακούφιση
καὶ κατευνασμὸς στὸν ἀδυσώπητον ἀγῶνα
τοῦ βλοῦ¹. Ἡ δειλία ἐκφράζει τὸ φόβο τῆς
ἀποξένωσης, τὸ νύσταγμα, τὴ νάρκη, τὴν
ἔστω προσωρινή, τῆς ἀκαταδάμαστης θέ-
λησης· ἡ δίψα ἐκφράζει τὴν ἀνθρώπινη ἀ-
νάγκη πὸ εἶναι καὶ αὐτὴ βασανιστικὴ κι
ἄφευκτη. Ἀκολουθεῖ μιὰ ποιητικὴ περι-
γραφή τοῦ ἀντικατοπτρισμοῦ τῆς ἐρήμου
πὸ συνταιριάζεται μὲ τὴν ἀγωνία τῆς
ψυχῆς ὅταν ὀλοένα ζητεῖ κάτι νὰ συλλάβῃ
κι ὄλα διαλύονται σὰν ἀχνός :

καὶ στὰ σπλάχνα του γιγάντεψε
τοῦ νεροῦ τὸ καρδιοχτύπι,
τοῦ νεροῦ πὸ ὄλο τὸ νεῖρεται
καὶ πὸ πάντα τοῦ ἀπολείπει.

Στὰ σπλάχνα του μέσα γιγαντώνεται ἡ
ἀνάγκη. Καὶ ἡ δίψα τούτη ἡ καταλυτικὴ
φαίνεται σὰ νὰ τοῦ νεκρώνει τὴ συνειδητὴ
θέληση. Ὁλος ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμὸς,
ψυχικὸς καὶ σωματικὸς, συγκεντρώνεται
σὲ τοῦτο τὸ βασανιστικὸ καρδιοχτύπι. Μὰ
τότε τ' ἀράπικο τ' ἄλογο — «τῆς μοίρας
τοῦ σύμβολον, ὅπως αὐτὸς τὴν ἀνέπλασεν,
ὄχι ὅπως τὴν ἐκληρονόμησε» λέει ὁ Συ-

1. Γράφει λ.χ. ὁ Συκουτρῆς : «Εἰς τὰ σπλάχνα του
τώρα ἀργοσαλεύει κάποιο δειλιασμα, ἓνα νύσταγμα
ψυχῆς—ἡ δίψα». (δ.π.σελ. 516). Κι ὁ Κ. Τσάτσος (Π α -
λ α μ ἄ ς, σελ. 299) στὴν ἐκδήλωση τῆς ἀνθρώπινης ἀ-
δυναμίας σταματᾷ : στὴ Λάμια τὴ δίψα, παραβλέπον-
τας τὸ πρόσκαιρο, ἔστω, ἰδεολογικὸ λύγισμα τοῦ Ἀ-
δάκρυτου, πὸ ἐκδηλώνει τὴν ἀναπόφυγη δύναμη τῆς
κοινωνικῆς ἀρπάγης.

κουτρῆς, —μὰ γιατί ὄχι καὶ ἡτίθασση φύση του πού χωρίς κανένα ἔλεγχο τῆς συνειδητῆς βούλησης, τὸν παρορμᾶ πάντοτε στὰ τολμηρὰ καὶ τὰ κινδυνώδη — θὰ γυρίση κατ' αὐτὸν τὸ κεφάλι του καὶ θὰ τοῦ πῆ νὰ ἐμπιστευθῆ σ' ἐκεῖνο,

«τὸ μάτι
τὸ δικό σου δὲ βλέπει
κάτι πέρα πού ἐγὼ τὸ ἀγναντεύω·
στὸ ξεδίψασμα πᾶμε, κι ἀκόμα ὀμπρός·
ἐκεῖ πᾶμε πού πρέπει!»

Ἡ ὑπολογιστικὴ βούληση δὲν κατορθώνει πολλές φορές νὰ συλλάβῃ μὲ τοὺς συνειρμούς τῆς λογικῆς, ὅτι πολλές φορές, σὲ μιὰν ἀστραπή διαίσθησης, ὁ ἄνθρωπος θὰ ἰδῆ καθαρά, καθαρώτερα καὶ ἀπὸ τὰ μάτια τοῦ ὀρθολογιζόμενου μυαλοῦ. Ἡ λειτουργία τούτη τοῦ ὑποσυνείδητου, ἐξετασμένη τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ ἀδιαφιλονίκητην ἐπιστημονικότητα, ἀποκαλύπτει δυνατότητες ἐκπληκτικῆς πού δὲν διαφεύγουν ἀπὸ τὸν ἔλεγχο τῆς ἐπιστημονικῆς ἐπαλήθευσης. Μὰ δὲν πρόκειται τώρα γι' αὐτό. Στὴν περίπτωση τοῦ Ἀδάκρυτου ὁ Ποιητῆς βλέπει κυρίως τὴν ὀρθοφροσύνη τοῦ ἐνστίχτου καὶ συνταιριάζει τὸ ποιητικὸ εὔρημα μὲ τὴν πασίγνωστη ἰκανότητα τῶν ζώων νὰ ἔχουν πολλές φορές εὐαισθησία καὶ ἐνστικτώδη διορατικότητα ἀνώτερη τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι τὸ παραμῦθι χάνει κάθε ὑπερφυσικότητα καὶ πολιτογραφεῖται μέσα στὶς περιοχὲς τοῦ πιθανοῦ. Ὅλο τοῦτο τὸ μέρος τοῦ παραμυθιοῦ, καὶ στὸ σημεῖο ἀκόμη πού ὁ Ἀδάκρυτος μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ ἀλόγου του κάνει τάσι τὸ χρυσόβουλο τοῦ βασιληᾶ γιὰ ν' ἀντλήσῃ τὸ πολυπόθητο νερὸ ἀπ' τοῦ πηγαδιοῦ τὸ βαθὺ στόμα, δὲν παρουσιάζουν τίποτε τὸ ἀπίθανο. (Ἄν εἶναι κάτι πού θὰ μπορούσε νὰ φανῆ ἀδικαιολόγητο σ' ἕναν πού ὀρθολογικὰ κρίνοντας θὰ ἤθελε ν' ἀπαγορεύσῃ στὸν Ποιητὴ κάθε αὐθαίρεσιὰ εἶναι πῶς, ἀφοῦ ὁ Ἀδάκρυτος ζητοῦσε σκοινὶ καὶ σταμνὶ γιὰ ν' ἀντλήσῃ τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ βαθὺ πηγάδι καὶ δὲν τὰ βρίσκει, μπορεῖ ὡστόσο νὰ φτάνει τὸ νερὸ μὲ τὸ χρυσόβουλο πού τὸ μεταβάλλει σὲ ποτήρι! Κι ἀκόμη, ὁ σχολαστικὸς ρασιοναλιστῆς θὰ μπορούσε νὰ διερωτηθῆ πῶς ἀφοῦ ἔφτανε τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ μὲ τὸ χρυσόβουλο, δὲν τῶφτανε καὶ μὲ τὴ χουφτα του. Μ' ἀλλοίμονο ἂν ἕνα ποίημα, καὶ μάλιστα ἕνα παραμῦθι, θάπρεπε νὰ τὸ ἐξετάζει κανεὶς μὲ τέτοιαν ὑπερβολὴ λογικῆς). Τὸ εὔρημα τοῦ Ποιητῆ σ' ἄλλο ἀποβλέπει. Εἶναι γιὰ νὰ ξετυλιχθῆ τὸ βασιλικὸ πιττάκι πού ἔκρυβε στὸν κόρφο του καὶ γιὰ νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ τὸ δόλο τοῦ βασιληᾶ. Γιατί, νὰ τί διαβάζει μέσα στὸ χρυσόβουλο:

«Σκότωσε τὸν νιὸ πού σου φέρνει

τὸ πιττάκι· τὸν ξέρασε ἡ κόλαση
καὶ τὸν ἔστειλε ἐμένα.

Καταπάνου του θέλω νὰ γγίξω,
κ' εἴμ' ἀνήμπορος. Πές μου! ποιὸς εἶναι
καὶ νὰ τρέμω μὲ κάνει;
Δὲ λυγáει τὸ δικό σου τὸ χέρι
καμμιά δύναμη· τρέξε· ἀπ' τὸ χέρι σου
ἀδερφέ μου, ἄς πεθάνῃ!»

Οἱ στενόψυχοι ἄνθρωποι εἶναι ἀνίκανοι νὰ κατανικήσουν τοὺς δυνατούς. Καὶ οἱ στενόψυχοι ἄνθρωποι μισοῦν καὶ πολεμοῦν τοὺς δυνατούς. Ὅμως, οἱ δυνατοὶ ἔχουν τὸ προνόμιο τῆς μεγαλοσύνης τους. Οἱ ἄλλοι τοὺς βλέπουν σὰν ἥλιο πού τοὺς θαμπώνει. «Καταπάνου του θέλω νὰ γγίξω κ' εἴμ' ἀνήμπορος», λέει ὁ βασιληᾶς. Γιατί οἱ μικροί, κι ἂν ἔχουν τὴ δύναμη, δὲν ἔχουν τὴ θέληση τῆς δύναμης. Ὁ δολερὸς βασιληᾶς στέλνει τὸν Ἀδάκρυτο στὸν ἀδερφό του πού «τὸ δικό του χέρι δὲν τὸ λυγáει καμμιά δύναμη». Τοῦ ζητεῖ μὲ τὸ πιττάκι τὸ θάνατο τοῦ Ἀδάκρυτου. Κι ὁ Ἀδάκρυτος τώρα γνωρίζει πῶς προϋπόθεση τῆς μεγάλης ζωῆς εἶναι ἡ πάλη μὲ τὸ θάνατο. Τὸ ἐνστικτὸ του τὸν προστατεύει ἀπὸ τὴ δολερὴ ἐνέδρα, ἀλλὰ ἡ ἐνέδρα ἀκριβῶς τοῦ ἀποκαλύπτει τὴν ἀληθινὴ του μοῖρα — τὴ μοῖρα τῶν δυνατῶν. Ὅπου κι ἂν πάει τώρα ξέρεي πῶς εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀντιμετώπισῃ τὸ θάνατο. Γιατί ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τρέφουν τὴν ἴδια ἐχθροπάθεια γιὰ τοὺς Ἀδάκρυτους.

Κι ὁ Ἀδάκρυτος, ὀδηγημένος ἀπὸ τὸ ἐνστικτὸ του — ἀπὸ τὸ ἀράπικο ἀλόγο του—δὲν πάει στὴ χώρα τοῦ μπόγια βασιληᾶ¹, ἔρχεται ἐκεῖ ὅπου

σὲ ποτάμια γυρτὴ καὶ σὲ λίμνες
καστροπούργωτη χώρα
σιδερόντυτη ἀστράφτει στὸν ἥλιο,
τὰ πλατιά τ' οὐρανοῦ φοβερίζοντας...

Εἶναι ἡ χώρα τῆς Ἀγέλαστῆς. Ποιὰ εἶναι ἡ ἀλληγορικὴ Ἀγέλαστη δὲν μᾶς ἀφίνει καμμιά ἀμφιβολία ὁ Ποιητῆς. Μᾶς τὸ τὸ λέει στὸν Δωδέκατο Λόγο· εἶναι ἡ Ἐπιστήμη πού θέλει νὰ τὴν ἀνεβάσῃ στὸν Τρίτον Ὀλυμπο, συνεπαρμένος ὁ Ποιητῆς ἀπὸ τὴ γοητεία τοῦ ἐπιστημονισμοῦ τῆς

1. Ὁ Φ. Μιχαλόπουλος, ἀναλύοντας τὸν «Δωδεκάλογο» στὸ μνημόσυνο τεῦχος τῆς Νέας Ἑστίας (σελ. 191 α' στ.) γράφει: «Ὁ Ἀδάκρυτος, ἀφοῦ περάσει βουνὰ καὶ λαγκάδια κι ἀπὸ χῶρες ἀγνώριστες, ἐπιτέλους φτάνει στὸν ἀδελφὸ τοῦ Βασιληᾶ. Ὁ τελευταῖος τὸν προτρέπει νὰ πάει νὰ βρεῖ τὴ θυγατέρα του τὴν Ἀγέλαστη κλπ. κλπ.» Ἡ παρανόηση εἶναι κατάδηλη καὶ περιεργὴ συνάμα. Ὁ στίχος λέει ρητὰ:

Τὸν ἀφέντη ἀλλοῦ φέρνει, ἐκεῖ ὅπου
κλπ. κλπ.

Καὶ οἱ ἀμέσως παρακάτω στίχοι εἶναι ἐνδεικτικοί:

Καὶ τῆς χώρας κυβερνήτης
εἶταν ἕνας βασιληᾶς κλπ. κλπ.

ἐποχῆς του. Μὰ γι' αὐτά, ὅπου πρέπει.

Ἡ Ἀγέλαστη περιγράφεται ὁμορφή σάν τὸν τίγρη καὶ τὴν ἀστραπή, σάν τὴ θάλασσα καὶ τὰ ἠφαίστεια, κ' ἤσυχη σάν ὄλα τὰ βαθειὰ καὶ τὰ σκληρά, σάν τὸ γαλάζιο ἄδειο τ' οὐρανοῦ καὶ σάν τὸ μάρμαρο στὸν ἥλιο πὺ λαμποκοπᾷ. Ξωτικιά ἢ μάννα τῆς κι ὁ νοῦς ὁ δικός τῆς ξωτικός, τόσο πὺ ξηγοῦσε καὶ τ' ἀξήγητα σὰ νὰ μὴ τῆς εἶχε ἢ πλάση τίποτα κρυφὸ...

Ἡ συμβολικὴ παράσταση τῆς Ἐπιστήμης γίνεται μὲ ὕλικά δανεισμένα ἀπὸ τοὺς θαυμασμοὺς καὶ τὴ γοητεία πὺ ἐνέπνεε στὰ πνεύματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Παλαμᾶ ἢ νέα θρησκεία πὺ ἐρχόταν νὰ δώση λύσεις καὶ ἀποκρίσεις θωρακισμένες μὲ τὴν πανοπλία τῆς πειραματικῆς ἔρευνας, δηλαδὴ τοῦ πιὸ αὐστηροῦ θετικισμοῦ, στὰ σκοτεινὰ κι ἀξήγητα αἰνίγματα πὺ ἔζωναν τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη. Ὁ «Δωδεκάλογος τοῦ Γύφτου» ἀναπνέει τὴν ἴδια ἀτμόσφαιρα μὲ τὴν «Ἡλιογέννητη» τῶν «Χαιρετισμῶν». Καὶ οἱ στίχοι πὺ περιγράφουν τὴν Ἀγέλαστη, τὸ σύμβολο δηλαδὴ τῆς Ἐπιστήμης, συνθέτουν τὴν εἰκόνα τῆς μὲ τὴν ὑπερφυσικὴ ἐκείνη παντοδυναμία τῆς Σοφίας πὺ δὲν σταματᾷ μπρὸς σὲ κανένα πρόβλημα καὶ σὲ κανένα αἰνίγμα τοῦ βίου καὶ τῆς ὑπαρξης. Ἡ Ἐπιστήμη φανερώνεται ἀκαταμάχητη ἀπέναντι καὶ τῆς Μαγείας καὶ τῆς μυστηριακῆς Γνώσης πὺ ἀντιπροσωπεύουν οἱ λειτουργοὶ τοῦ Νείλου, καὶ τῆς ἀνεξήγητης τέχνης πὺ ἔρχεται ἀπὸ τὰ βάθη τῶν Ἰνδιῶν, μὲ τοῦ Ἐφταπόταμου τοὺς διδάχους μὰ καὶ τῆς ἀρμονικῆς σοφίας πὺ ἀντιπροσωπεύουν οἱ Ἕλληνες φιλόσοφοι.

Μάντολόγοι καὶ προφῆτες
καὶ ἡρώοι καὶ ραψῶδοι
καὶ οἱ ἀφοὶ καὶ τ' ἀνθοβλάσταρα
κ' ἦρθαν ὡς κι' ἀπὸ τὴ θούλα
τὴν ὄλακρινή.

Καὶ τ' ἀξήγητα τῆς φέρουν
καὶ τ' ἀμάντευτα οἱ γαμπροὶ
κι ὄσα οἱ σφίγγες κι ὄσα οἱ σίβυλλες
καὶ δὲν ἔμεινε κανένα
πὺ νὰ μὴν τὸ βρῆ.

Γιατί, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸ παραμῦθι, ὁ βασιληᾶς τάζει ἕναν φοβερὸ ὄρο στοὺς ὑποψήφιους μνηστῆρες πὺ ἀνταγωνίζονταν γιὰ τὴν ὁμορφιά καὶ τὴ χάρη τῆς πού...

σὰ μία πλάση εἶταν χλωρή,
σὰ μία πλάση ἠλιοφεγγόβολη
στοὺς βυθοὺς τῆς πὺ φωλιάζαν
λάβες καὶ σεισμοί.

Κι ὁ ὄρος ἦταν πῶς ἢ Ἀγέλαστη θὰ γινότανε ἢ γυναῖκα ἐκείνου πὺ θὰ τῆς ἔθετε κάποιον ξένο παραμάντευμα καὶ αὐτὴ δὲ θὰ ἦτανε σὲ θέση νὰ τὸ ξη-

γήση. Ἄλλοιῶς, «πάει ξεγράφτηκε ὁ γαμπρός». Ἡ ἐμπιστοσύνη στὴ «μαντεύτρα» δύναμη τῆς Ἐπιστήμης ἦταν ἀπέραντη. Ὁλόκληρος ὁ κόσμος βρισκόνταν κάτω ἀπὸ τὴν ἀμετακίνητη ἐπιρροή τῆς. Μὰ ὁ Ποιητῆς τοξεύει τώρα μακρότερα. Ἀρχίζει ν' ἀπελευθερώνεται ἀπὸ τὰ σιδερένια δεσμά τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ πρὸς τὸ σύμβολο τῆς Ἐπιστήμης. Θέλει νὰ δαμάση καὶ τὴν Ἀξία τούτη, νὰ τὴν ὑποτάξῃ στὴν κυριαρχία καὶ τὴν παντοδυναμία τῆς ἀνθρώπινης θέλησης. Γιατί ἢ Ἐπιστήμη, μ' ὄλο πὺ γοητευτικὴ καὶ πανώρη, εἶχε καταστήσει ἕνα δεισιδαιμονικὸς φόβος. Καὶ ἢ Ἐπιστήμη ἦταν, κατὰ τὸν Νίτσε, ὁ ἀρχέγονος φόβος ἐκλεπτυσμένος καὶ πνευματοποιημένος—γιατί ὁ φόβος εἶναι τὸ πρωτόγονο κ' ἐνδόμυχο αἶσθημα τοῦ ἀνθρώπου. Ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ θηρίου ἐφτάσαμε σιγὰ σιγὰ στὸ φόβο τῆς ἴδιας τῆς ζωῆς. Κι ὁ σύγχρονος ἀνθρώπος ὠπλίσθηκε μὲ τὸ φόβο του καὶ τὸ φόβο του τὸν ἔκανε θεό του—τὴν Ἐπιστήμη. Μὰ εἶναι καιρὸς νὰ γυρίσουμε στὸν ἀνθρώπο καὶ στὴ ζωτικὴ δύναμη πὺ κλείνει μέσα του. Εἶναι καιρὸς νὰ ἐξημερωθῆ τὸ ἀρχέγονο θηρίο πὺ κρύβεται μέσα μας καὶ πὺ, ἀντικειμενικοποιημένο στὴν Ἀγέλαστη Ἐπιστήμη, μᾶς δυναστεύει. Εἶναι καιρὸς ἢ Ἐπιστήμη νὰ μὴ στὴν ὑπηρεσία τοῦ δυνατοῦ ἀνθρώπου. Καὶ αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει, νομίζω, ἢ νίκη τοῦ Ἀδάκρυτου. Γιατί ἀληθινὰ στὸ Παράμυθι, ὁ Ἀδάκρυτος θὰ βάλῃ τὸ ἀξήγητο αἰνίγμα στὴν Ἀγέλαστη, τὸ αἰνίγμα τῆς δικῆς του ζωῆς πὺ ἐκείνη ἀδυνατεῖ νὰ ἐξηγήσῃ. Ἡ ζωὴ μὲ τὴν πληθωρικότητα τῆς θέλησης καὶ τῆς ἐνέργειάς τῆς εἶναι ἀξία ἀνώτερη ἀπὸ τὴν Ἐπιστήμη. Ὅλα μπορεῖ νὰ τὰ βρῆ κι ὄλα νὰ νὰ ἐξηγήσῃ ἢ Ἐπιστήμη, ὄσα ἀνάγονται κυρίως στὴ σφαῖρα τῶν ἐμπειρικῶν πραγματοποιήσεων. Μὰ εἶναι καὶ κάτι πολὺ πιὸ σύνθετο καὶ πολὺ πιὸ μεγάλο—τὸ μυστικὸ τῆς ὑπαρξης—κι' αὐτὸ δὲν ἔχει τὴ δύναμη νὰ τὸ ἐξηγήσῃ ἢ στεγνὴ ἐμπειρικὴ γνώση. Καὶ χωρὶς τὴν Ἐπιστήμη ἢ ἀνθρώπινη θέληση ἔχει πραγματοποιήσει πολλὰ καὶ ἐξαίρετα στὴ διαδρομὴ τῶν αἰῶνων. Ἡ Ἐπιστήμη εἶναι τώρα τὸ ὄπλο τῆς γιὰ τὴν εὐρύση τῶν πραγματοποιήσεων τοῦ ἀτόμου στὴν κοινωνικὴ ζωὴ. Ἐδῶ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σταθῆ καὶ νὰ ἐξετάσῃ τὸ νόημα τῆς προβολῆς τοῦ ἀτόμου στὸν οἰκουμενικὸ στίβο τῆς φιλοσοφίας. Ὁ Παλαμᾶς τονίζει σ' ὄλους σχεδὸν τοὺς λόγους τοῦ ποιήματός του τὸν ὕμνο τῆς ἀτομικῆς δύναμης καὶ θέλησης. Ἀλλὰ πρέπει νὰ παρατηρηθῆ ἀμέσως ὅτι ὁ Ποιητῆς θεωρεῖ τὴν ἀτομικὴ πρωτοβουλία σάν ἀναγκαῖο προοίμιο γιὰ τὴν οἰκοδόμησι μιᾶς ἄλλης κοινωνίας, ἀποκαθαρμένης καὶ ὑγιεινῆς, πὺ μέσα σ' αὐτὴν τὰ ἰσχυρὰ ἀτομα θὰ εἶναι ὑπηρέτες τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Κι αὐτὸ θὰ τὸ διαπιστώσουμε στοὺς

θετικούς Λόγους τοῦ Δωδεκάλογου, δταν ὁ Γύφτος, ἀφοῦ ἔχει ἤδη ἀνατρέψει τις συνθετικές Ἀξίες τῆς κοινωνίας, ἐπανερχεται στοῦ ἰδεολογικό περιεχόμενο τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀξιῶν ἀλλὰ τοποθετημένο σὲ ὑψηλότερο ἐπίπεδο, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ τὴ νοσηρότητα τῶν ἀποσυνθετικῶν του στοιχείων. Ὅμως οἱ σκέψεις αὐτὲς ἀνήκουν σὲ ἄλλη σειρά διαπιστώσεων ποῦ θ' ἀκολουθήσουν τὴν ὀλοκληρωτικὴ ἀνάλυση τοῦ ποιήματος.

Στὸ Παραμῦθι ἡ Ἀγέλαστη ἀποδειχναται ἀνίκανη νὰ λύσῃ τὸ αἴνιγμα τῆς ζωῆς τοῦ Ἀδάκρυτου.

Στὸν πατέρα μου καβάλλα
τὴ μητέρα μου φορῶ
κ' ἤπια γιὰ νὰ ξεδιψάσω
μὲ τὸ Χάρα μου νερό.

Ὁ ἀναγνώστης ποῦ γνωρίζει τις περιπέτειες τοῦ Ἀδάκρυτου δὲν δυσκολεύεται νὰ λύσῃ τὸ αἴνιγμα. (Ὁ Ποιητὴς μᾶς εἶπε πὼς μὲ τὰ χρήματα ποῦ πήρε ἀπὸ τὸ πούλημα τοῦ πατέρα του ἀγόρασε τὸ ἀράπικο ἄτι του καὶ τῆς μητέρας του τὸ τίμημα ἦταν ἡ χρυσοῦ στολή. Ἐνῶ μὲ βασιλικὸ πιττάκι, ποῦ παράγγελε τὸ θάνατό του, ἤπια γιὰ νὰ ξεδιψάσῃ ἀπὸ τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ τῆς ἐρήμου). Ἡ ἀγέλαστη, λοιπόν, θὰ ἠττηθῇ ἀπὸ τὸν Ἀδάκρυτο. Ἡ Ἐπιστήμη ὑποτάσσεται στὴ ζωὴ. Καὶ

τ' ἀντρειωμένο τὸ ζευγάρι
σὲ κρεβάτι ἐρωτικό
κάτι ἀχόρταγο τὸ σμίγει
σὰν τ' ἀγρίμια στὸ δρυμό.

Γιατὶ εἶναι ἀληθινὰ ἀντρειωμένο τὸ ζευγάρι Θελήσης καὶ Ἐπιστήμης. Μὴ ἀχόρταγη δίψα εἶναι ὁ ὑμέναιός τους. Δίψα τῆς Ἀγέλαστης νὰ γνωρίσῃ, δίψα τοῦ Ἀδάκρυτου νὰ καταχτήσῃ. Καὶ ὁ πρῶτος —μετὰ τὸ μεθύσι τῆς ἀγρίας χαρᾶς— ἤρεμος διάλογος ποῦ ἀκολουθεῖ ἀνάμεσα στὸν Ἀδάκρυτο καὶ τὴν Ἀγέλαστη, σηματοδεύεται ἀπὸ τὰ προέχοντα γνωρίσματα τοῦ χαραχτήρα τους. Ἡ Ἀγέλαστη καλεῖ τὸν ἀδάκρυτο στοὺς ἐπίνικους. Ἀλλ' οἱ ἐπίνικοι ἔχουν κάτι ἀπὸ τὴν ἀδράνεια τοῦ κερδισμένου θριάμβου. Ὁ Ἀδάκρυτος ὁμως ἔχει φύση ἀγωνιστική. Γνωρίζει πὼς ὁ προορισμός του δὲν τέλειωσε. Τώρα μόλις ἀρχίζει. Τ' ἀλογό του, ἡ βαθύτερη συνείδησή του, χλιμιντράει γιὰ νέους καλπασμούς.

Μᾶς προσμένουν ταξίδια, καλή μου,
στὶς ἐρμιές ἀπὸ κόσμους ἀπάτητους
μὲ πρωτόγραφτες μοῖρες.

Ἡ Ἀγέλαστη τοῦ ζητεῖ — (σ τ ἄ σ σ υ
ἐ δ ῶ, τοῦ λέει, καὶ σ' αὐτὸ τό: σ τ ἄ σ ο υ
ἐκδηλώνεται ὁ πόθος κάποιας ἐπανάπαυσης
στὰ ἀποκτημένα, κάποιας ἀδράνειας

μετὰ τὴν ἔνταση) — τοῦ ζητεῖ νὰ σπεύρουν ἐκεῖ «τὴν ἀγέλαστη πλάση» μὰ ὁ Ἀδάκρυτος, κεντρισμένος ἀπὸ τὸ δράμα τῆς γενιᾶς τῶν ὑπερανθρώπων, ἀπὸ τὸ ἴδιο δράμα ποῦ πλημμύρισε τὸν Γύφτο αἰσιοδοξία καὶ προσήλωσι στὰ φύτρα τῆς νέας ζωῆς στὸν Ἀ ν α σ τ ἄ σ ι μ ο, θὰ τῆς ἀπαντήσῃ, αἰχμαλωτισμένος ἀπὸ τὸν περήφανο, τὸν κοσμοπλαστικὸ σκοπὸ τῆς δικῆς του ἄσωσης ἐνέργειας:

τῶν ἀδάκρυτων πᾶμε, καλή μου,
κάτου ἐκεῖ τὴ φυλὴ νὰ γεννήσουμε
ποῦ θ' ἀλλάξῃ τὴν πλάση.

Γιὰ νὰ φτάσω τὴν ἀφτασθὴ γέννα
τὴν καρδιά μου τὴν ἔκαμα πέτρα,
τὴν ψυχὴ κοιμητήρι,
τὸ νοῦ σαῖτα, τὴ θέληση λάμια,
κι ὄλα τᾶφαγα ἐγὼ πρωταρχίζοντας
ἀπὸ μάννα καὶ κύρη.

Εἶναι μιὰ ἀπόκριση ποῦ φωτίζεται ἀπὸ φῶς «ἐκ τῶν ἔνδον», ἀπὸ τὴ βαθειὰ πίστη ποῦ τὸν κατακλύζει ὅτι εἶναι ὁ κλητὸς τῆς νέας δημιουργίας. Μὰ εἶναι συνάμα καὶ μιὰ ὁμολογία ψυχῆς κ' ἑνας ἀπολογισμὸς συναισθημάτων καὶ μιὰ δεοντολογία ἐνέργειας. Ὁ Ἀδάκρυτος εἶναι, τὸ γνωρίζουμε, ἀπὸ τὴ φυλὴ τῶν ὑπερανθρώπων. Ἐδῶ μᾶς θυμίζει πὼς ὁ ὑπεράνθρωπος δὲν εἶναι γεννημένος ἀπὸ μάρμαρο. Ἐχει ὄλα τὰ συστατικά κι ὄλες τις ἀδυναμίες τῶν κοινῶν ἀνθρώπων. Θὰ πρέπει, λοιπόν, νὰ δώσῃς πρῶτα τὴ μάχη μὲ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ σου, νὰ καταπνίξῃς μέσα σου ὄλα τὰ ἱερά καὶ τὰ ἅγια — κι αὐτὴ εἶναι ἡ δυσκολώτερη μάχη—καὶ νὰ νοιώσῃς τὸ εἶναι σου ὀλάκερο δονισμένο ἀπὸ τὴ φανατικὴ μανία τοῦ σκοποῦ — κι ὁ σκοπὸς εἶναι ἡ ὑπερτέρηση, τὸ ξεπέρασμα τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπινου τύπου—γιὰ νὰ εἶσαι ἄξιος τοῦ μεγάλου ἀγῶνα ποῦ θ' ἀρχίσῃς γιὰ τὸ ξανάνθισμα τῆς ἀνθρώπινης ράτσας. Ὁ Ἀδάκρυτος δάμασε πρῶτα τὸν ἑαυτὸ του γιὰ νὰ δώσῃ κατόπιν τὸ μαστίγιο τοῦ δαμαστή τῆς καρδιᾶς στὴ φτερωτὴ του σκέψη.

Ἔτσι ἔγινε ἐκεῖνο ποῦ ἤθελε νὰ γίνῃ: «ὁ ἀθόλωτος ποῦ ἡ ματιά του τρυπάει τὸν καιρό...»

Κ' ἡ ἀπονιὰ κ' ἡ σκληρότη μου πόδια
γιὰ νὰ φτάσω σωστά καὶ γοργά
καὶ πατέρα καὶ μάννα τοὺς πούλησα
ἀπὸ πείνα ἱερὴ μουσικιά.

«Ἐστὲ σκληροὶ» δίδασκε ὁ Ζαρατούστρας... Μὲ τὴ σκληρότητα καὶ τὸ ἀνελέητο, μὲ τὴν περιφρόνηση κάθε συναισθηματικότητας ὄχι μόνο τῆς νοσηρῆς ἀλλὰ κ' ἐκείνης ποῦ ἀναβρῦζει ἀπὸ τις βαθύτερες κι ἀνόθευτες πηγές τῆς καρδιᾶς, εἶναι δυνατὴ ἡ πορεία πρὸς τὴν κορυφὴ τῆς ἀνθρώπινης τελείωσης. (Δίδαγμα καθαρὰ ἀντι-

χριστιανικό πού φαίνεται νά ἔρχεται σέ ζωηρήν ἀντίφαση μέ τήν ἀνάσταση τῆς ἀξίας τῆς θρησκείας στόν Ἀναστάσιμο. Μ' ἄς προσέξουμε: Ὁ Γύφτος δέν ἀνάστησε καμμιάν ὠρισμένη θρησκεία στόν προηγούμενο Λόγο. Δέν ὑπῆρξε, μ' ἄλλα λόγια, ἀπολογητής τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄν γκρέμισε κάποτε τοὺς Θεούς, τοὺς ἀνάστησε σάν Θεούς, δηλαδή τήν ἀφηρημένη ἰδέα τῆς θεότητας, τήν ἴδιαν ἔννοια τῆς θρησκείας πού παρακολουθεῖ κάθε ἀνθρώπο θρεμένο μέ ἰδανικά. «Ὁ ἀνθρώπος μέ τὰ ἰδανικά εἶναι, θέλει δέ θέλει, ζῶο θρησκευτικό» ἔγραψε κάποτε ὁ Παλαμάς στοὺς Πέζοὺς Δρόμοις.¹ Ἡ ἰδέα τῆς θρησκείας πού ἀνασταίνει ὁ Γύφτος μπορεῖ νά ταυτισθῆ μέ τή φανατική ἐμμονή στό ἰδεῶδες, τὸ ὁποιοδήποτε ἰδεῶδες).

Ὁ Ἀδάκρυτος νοιώθει, τώρα, τὴν ἀποστολή του ἂν ὄχι τελειωμένη, τουλάχιστον θετικά ἀρχινημένη. Καί ἡ καλή ἀρχὴ εἶναι πάντα τὸ ἀσφαλτο προοίμιό τοῦ καλοῦ τέρατος. Τώρα πού ξέρεי πῶς «στῆς καλῆς του τὰ σπλάχνα σαλεύει μιᾶς χιλιάζης ζωῆς ὁ σπόρος» καί νοιώθει τὸν ἑαυτό του τὸ πρῶτο σκαλί τῆς σκάλας «πού ἀρχίζει ἀπ' τῆ γῆς καί χάνεται πέρ' ἀπὸ τᾶστρα» μπορεῖ νά στραφῆ μέ συμπάθεια στὰ περασμένα. Μπορεῖ, ἀκίνδυνα γιὰ τὸ φτερωτό του δρόμο, νά ἰδῆ τὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκίνησε, νά δοκιμάσῃ αἰσθήματα πού ἔπνιξε, νά νοιώσῃ τὸ σεβασμὸ πού παραμέρισε γιὰ τὴν ἀπογοήτευση νά τοῦ γίνῃ ἐμπόδιο ἀξεπέραστο στό δρόμο του. Θά γυρίσῃ στόν τόπο του γιὰ νά ὑψώσῃ μνημεῖο στοὺς γονιούς του πού ἔσβυσαν εὐλογώντας τὸ γυιό τους τὸ μπόγια μὰ καί γιὰ νά γίνῃ τιμωρὸς τοῦ ρήγα πού εἶχε ἐτοιμάσει τὸ χαμό του.

Μ' αὐτὸς ὁ γυρισμὸς εἶναι μιὰ ἐπιστροφή ὀλότελα προσωρινή. Ὁ Ἀδάκρυτος δέν δεσμεύεται ἀπὸ καμμιάν ἀνάμιξη καί καμμιά γλύκα τῆς ζωῆς πού ἀρνήθηκε. Ὅταν ὁ λαὸς—«κιοτήδων λαὸς»—τοῦ προσφέρει τὴν κορώνα του, ὁ Ἀδάκρυτος περήφανος θά τὴν ἀρνήθῃ.

Δέν τὴ θέλω. Δέν ἦρθα νά γίνω
σὲ ραγιαδες ραγιαῖς βασιληᾶς.

Ἡ θέση του, ὁ θρόνος του εἶν' ἄλλοῦ. Στὴν ἐρημία. Ἐκεῖ θά ἀρχίσῃ ἡ νέα ζωὴ, μακριὰ ἀπὸ τοὺς νοσηροὺς βαλτόκαμπους. Ἐχει τὴ συναίσθηση ὅτι εἶναι ἕνας ἥρωας πού μπορεῖ νά σύρῃ ἀφοβὰ τὴν κατάρρα τῶν μικρῶν γιὰ τῶν μεγάλων τὰ ἱερά ἐγ-

1. Τόμ. Α' § 104.

(Συνεχίζεται)

κλήματα. Γνωρίζει πῶς ὅλες οἱ μεγάλες ἀλλαγές περνοῦν ἀπὸ ἕνα στάδιο αἱματηρό. Ὁ Ἀδάκρυτος δέν τρομάζει μέ ὅ,τι στοὺς ἄλλους, τοὺς κοινούς ἀνθρώπους, στοὺς κιοτήδες καί στοὺς ραγιαδες, θά μπορούσε νά φανῆ ἀμαρτία καί ἔγκλημα. Δέν εἶναι ὀπαδὸς τοῦ: «ὁ σκοπὸς ἀγιάζει τὰ μέσα» ἀκόμα καί τὰ εὐτελῆ γιὰ τὴν ἀρκετὴ περηφάνεια στὴν καρδιά καί στὰ φρένα του γιὰ νά ξεπέσῃ σὲ ἀθλιότητες. Ὁ ἀνθρώπος πού δέ στέργει τὴ ραγιαδοσύνη δέ μπορεῖ νά στέρξῃ οὔτε καί τὴν εὐτέλεια τῶν μέσων τοῦ ραγιαῖ. Αὐτὸς δέν ἔστειλε νά σκοτώσουν τὸν ρήγα πού ἀποφάσισε τὸ θάνατό του. Ὁρθώθηκε μπροστά του τιμωρὸς μέ τὸ μαχαίρι στὰ χέρια. Ἡ μυστικὴ ἱερὴ πείνα πού κατάρρωγε τὰ σωθικά του ἦταν τὸ κίνητρο ὄλων τῶν πράξεών του. Τώρα μπορεῖ ν' ἀνακράξῃ μέ τὴν αὐτοπεποίθηση στὰ πεπρωμένα τῆς κυοφορούμενης φυλῆς τῶν ἀδάκρυτων:

Εἶμ' ἐγὼ πατριάρχης τοῦ Γένους
πού ἀσμιχτο, ἀνέγγιχτο, πάντολμο, ξένο,
πάει, περνάει καί δέ μένει,
κι ἀπαράλλαχτο πάντα φαντάζει,
καί τοῦ κόσμου μεγάλο κάποιο ἀγαλμα,
σὲ νυχτέρι ὕφαντῆς, ἀργοῦφαίνει.

Ἀπ' τὸ εἶναι του κι' ἀπ' τὴν ὁρμὴ του
θὰ τὰ σπείρῃ παντοῦ τὰ σημάδια
τοῦ δικοῦ του τοῦ διάβα
λίγο λίγο ἡ χαρὰ θά φουντώσῃ
τοῦ σκληροῦ, τοῦ γεροῦ καί τ' ἀδάκρυτου,
ὅπου χαύνη ζωὴ κι' ὅπου σκλάβα.

Μέσ' στοὺς γύρους τῶν κύκλων τὰ πάντα
φεύγουν, ἔρχοντ' ἀλλάζουν, εἶν' ἴδια
καί μιὰ μέρα θά φτάσῃ
ραγισμοῦ καί σεισμοῦ γιὰ τὰ πάντα,
καί, ὦ παιδιὰ μου, ἐσεῖς μόνο θά μένετε
ὀρθοὶ στῦλοι κρατώντας τὴν πλάση!

Ὁ Παλαμάς ἐπαναλαμβάνει ἐδῶ καθαρώτερα τὴ νιτσεικὴ ἰδέα τῆς αἰώνιας ἐπιστροφῆς γιὰ νά πλουτίσῃ μέ περισσότερη δυναμικότητα τὴν καινούργια φυλὴ. Αὐτὴ μόνη, μέσα στὴν ἀνακύκλωση τῆς ζωῆς στὴν τροχιά τῆς παγκόσμιας φθορᾶς, ἡ γέννα τῶν ἀδάκρυτων θά παραμείνῃ ὀρθία, στῦλος τῆς νέας πλάσης. Κ' ἔτσι ὁ ἐπίλογος τοῦ Παραμυθιοῦ γίνεται ἕνας ὕμνος πίστεως καί πεποίθησης ἀπαρασάλευτης στὴ νέα ζωὴ, στὰ φύτρα τῶν δυνατῶν ἀπ' ὅπου ὁ Ποιητὴς περιμένει τὴν ἀνόρθωση καί τῆς δικῆς του φυλῆς...

ΑΙΜ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΣ

